

tehničke pripreme za Brionski plenum, u okviru 10 podnaslova, obrađuje sednice političkih organa i rezultati rada raznih komisija. U IV delu *Brionski plenum, 1. jul 1966. godine*, kroz 7 podnaslova, prezentiran je detaljan tok samog Brionskog plenuma. Peti deo *Tehničke komisije sprovode istrage* u okviru 8 podnaslova daje pregled istražnih radnji u periodu juni–septembar 1966 (posebno izveštaji Vojno-tehničke komisije i Istražno-tehničke komisije). U VI delu pod nazivom *Mere partijskih i državnih organa*, u 5 podnaslova, razmatrana je aktivnost partijskih organa Srbije, Savezne vlade i Javnog tužilaštva, kao i predlog abolicije za A. Rankovića i grupu njegovih saradnika. U VII delu *Službe bezbednosti posle Brionskog plenuma* analizirani su efekti odluka Brionskog plenuma na službe bezbednosti SFRJ, sistematizovani u 4 podnaslova. U VIII delu *Aleksandar Ranković posle Brionskog plenuma* obrađene su hronološki najvažnije aktivnosti Rankovića posle Brionskog plenuma, kao i njegovi odnosi sa J. B. Titom, kroz 10 podnaslova. U IX delu *Slučajevi u JNA koji su povezivani sa Rankovićem* ukazano je na jedan broj najviših oficira JNA. Deseto poglavlje ili *Umesto zaključka* daje sumarnu ocenu o tome kome je bila potrebna cela afera, uz zaključak da li je bilo ili ne prisluski vanja. Na kraju su dati prilozii – Izveštaj Javnog tužioca, navedeni izvori i literatura.

Rađena po svim standardima naučne metodologije, oslonjena na autentičnu građu koja do sada nije bila predmet ozbiljnijeg teorijskog istraživanja, ova knjiga ima obeležja naučne monografije i predstavlja dragocen doprinos istoriografiji bivše SFR Jugoslavije. Kao takva, ona može inspirisati i druge istraživače na još produbljeniju analizu „slučaja Ranković“ koji je, možda, predstavljao uvod u potonji sled događaja koji su doveli do raspada jugoslovenske države.

Andreja Savić

Константин Владимирович Никифоров, СЕРБИЈА НА БАЛКАНАХ. XX ВЕК, Москва 2012, стр. 176

Knjiga K. V. Nikiforova o Srbiji na Balkanu u 20. veku je nastala kao plod autorovog višedecenijskog naučnog interesovanja i razmišljanja vezanih za istoriju srpskog naroda. Kako autor u uvodu ističe, nastanku knjige je, pored ostalog, doprineo specijalistički kurs koji od 2006. godine drži studentima na Katedri za istoriju Južnih i Zapadnih Slovena Istorijskog fakulteta Moskovskog državnog univerziteta. Sastavne delove knjige čine uvod, zaključna razmatranja, imenski registar i dva centralna dela, od kojih je prvi posvećen temama koje se odnose na srpsku istoriju, a drugi na balkansku.

U uvodu knjige (5–11) autor se osvrnuo na predmet knjige i izučavanje istorije Srbije i Jugoslavije u Sovjetskom Savezu, odnosno Rusiji. Osnovni predmet knjige čini srpska državnost u 20. veku. Autor ističe da je srpska državnost u 20. veku pretrpela velike promene, od Kraljevine Srbije, preko tri „apsolutno različite“ Jugoslavije, do sadašnje Republike Srbije. Pored Srbije, početkom 20. veka postojala je još jedna srpska država, Crna Gora, koja je 2006. ponovo postala nezavisna i skoro u potpunosti se „odrekla svog srpskog porekla“, a tokom 90-ih srpska državnost je postojala i u Republici Srpskoj Krajini i Republici Srpskoj, koje su imale različite sudbine. Navodeći i ove oblike srpske državnosti, autor ističe da se u knjizi bavi pre svega Srbijom i stalnim promenama njene državnosti. Autor posebno ističe uverenje da je nemoguće razumeti srpsku istoriju van balkanskog i, šire posmatrano, evropskog i svetskog konteksta. Iako je u naslovu kao vremenska odrednica naveden 20. vek, knjiga radi boljeg razumevanja istorijskih procesa obuhvata 19. vek, posebno njegov kraj, kao i početak 21. veka, što joj daje dodatnu aktuelnost.

Najveći deo uvoda, što je posebno značajno za srpske čitaoce, posvećen je pregledu sovjetske/ruske istoriografije o Srbiji i Jugoslaviji u 20. veku. Ističući da je u sovjetsko vreme bilo mnogo teže baviti se istorijom socijalističke, kako se tada govorilo

„revizionističke“ Jugoslavije nego bilo koje druge socijalističke istočnoevropske zemlje, autor navodi da se dozvoljava objavljivanje knjiga faktički dobijala na nivou Centralnog komiteta KPSS. Čak i u slučaju objavljivanja neretko su takva izdanja nosila oznaku „za službenu upotrebu“ i kao takva bila nedostupna čitaocima. Dat je prikaz najvažnijih historiografskih izdanja, od onih koja su nosila pomenutu oznaku „za službenu upotrebu“, preko prvih kolektivnih dela rađenih u okviru Instituta ekonomije svetskog socijalističkog sistema Akademije nauka SSSR-a, radova nastalih krajem 80-ih i početkom 90-ih kada je krajem perioda perestrojke „oživilo“ izučavanje socijalističke Jugoslavije. Dat je kratak osvrt na proučavanje „jugoslovenske krize“, pojavu nekoliko značajnih i naučnoj javnosti u Srbiji poznatih monografija tokom prve decenije 21. veka i izlasku kolektivnog rada *Jugoslavija v XX veke* koji je 2011. objavio Institut slavistike Ruske akademije nauka, na čijem čelu se od 2004. godine nalazi K. V. Nikiforov. U uvodu je takođe istaknut problem dostupnosti arhivskih dokumenata u ruskim arhivima, posebno za period posle Drugog svetskog rata. Posle popuštanja ideoloških stega i kratkog perioda kada su dokumenti bili dostupni za korišćenje, ponovo je uveden niz ograničenja. Kao rezultat ovih ograničenja istorija Jugoslavije je od strane ruskih istoričara na „monografskom istraživačkom nivou“ izučena do kraja 50-ih godina, dok je nivo izučnosti za period od početka 60-ih daleko niži i zasnovan najvećim delom na dokumentima jugoslovenske provenijencije. Sudeći prema nekim nedavno odbranim disertacijama i člancima ruskih istoričara koji se prvenstveno odnose na spoljnu politiku Jugoslavije i jugoslovensko-sovjetske odnose, možemo očekivati da se ova granica u godinama koje su pred nama pomeri i na šezdesete godine. Ukazano je i na postojanje jaza između interesovanja za srpsku istoriju, koje je u ruskoj javnosti naročito ispoljeno u vreme burnih događaja 90-ih godina, i nedostatka naučno popularne literature o istoriji Srbije, srpskoj kulturi ili rusko-srpskim vezama. Nije na odmet ovde pomenuti da se u međuvremenu u redakciji Jelene Guskove i izdanju Institu-

ta slavistike nedavno pojavila jedna naučno popularno pisana istorija Srbije (*Lista stranicy serbskoj istorii...*, Moskva, 2014).

Centralni deo knjige, kao što je pomenuto, sastoji se od dve celine. Prva koja se odnosi na „srpske sižee“, srpske sadržaje/teme, sastoji se od pet zasebnih radova i zauzima najveći deo knjige (12–128). U prvom radu *Cikličnost nove srpske istorije* (12–27) autor je nastojao da „izloži neke misli, ukaže na probleme, postavi pitanja, koja bi mogla da pomognu sadašnjim i budućim istraživačima pri osmišljavanju nove istorije Srbije“. Na početku rada je ukazao na jednu od mogućih periodizacija istorije Srbije u 19. i 20. veku, sa stanovišta pitanja srpske državnosti; ukazao na značaj velikih međunarodnih potresa na niz oštrih zaokreta u srpskoj istoriji; mesto i značaj Balkana u sistemu međunarodnih odnosa i pri promeni sistema međunarodnih odnosa. Navodeći da je Velika francuska revolucija postala svojevrsna matrica za 19. vek, a Prvi svetski rat za 20. vek, K. V. Nikiforov smatra da je sasvim moguće da slična matrica za 21. vek, ili bar za njegovu prvu polovinu, bude „jugoslovenska kriza“ (1991–2001). Autor je još jednom podvukao značaj balkanskog konteksta za srpsku istoriju, a osvrnuo se i na *Načertanije* Ilije Garašanina koje posmatra u kontekstu vremena i mesta nastanka (pojavljuju sličnih ideja u 19. veku na Balkanu kod susjednih naroda). Izlaganje o srpskoj istoriji je podelio na dva dela, polazeći od zapažanja Slobodana Jovanovića da tokom dužeg vremena u političko-društvenom životu Srbije postoje dve glavne ideje – nacionalna i ustavna. U delu o nacionalnoj ideji predstavljen je kratak pregled procesa oslobođenja i ujedinjenja srpskih zemalja, kao i suprotan proces do koga je došlo razbijanjem Jugoslavije, obrađeno je nacionalno pitanje u Kraljevini i socijalističkoj Jugoslaviji, potom pitanje srpske nacionalne samospoznaje, regionalne razlike među Srbima, različiti pogledi na perspektive razvoja države, odnos vere i nacije, pitanje „demobilizacije Srba“ posle Prvog svetskog rata i „etničke čistke“ (posmatrane u širem teritorijalnom i vremenskom kontekstu). Suštinu „konstitucionalne“, ustavne ideje autor vidi u težnji da se

ograniči vrhovna vlast vladara. Ukazano je na brojnost donetih ustava u 19. i 20. veku (14), što je bila posledica nestabilnosti političkih režima i stalnog traženja i promena puteva razvoja, a dat je i kratak pregled donetih ustava. Takođe, ukazano je na instituciju namesništva, regentstva, koja je tipična za Srbiju (po mišljenju autora ona zaslužuje da bude predmet posebnog izučavanja), nasilne smene vlasti, značaj vojske i oficirskog kora, ulogu i značaj srpskog seljaštva, a dat je i kratak pregled partijskog života. Priču o „cikličnosti u srpskoj istoriji“ autor je zasvođio kratkim osvrtom na poziciju Rusije, rusko-balkanske i rusko-srpske veze, navodeći da je politika Rusije spram Balkana i Srbije bila manje agresivna nego što joj se to obično pripisuje u literaturi.

U sledećem radu *Parlamentarizam u Srbiji u 20. veku* (28–46) autor se u uvodnom delu kratko osvrnuo na teoriju modernizacije, prepreke koje su u srpskom društvu ometale modernizaciju i ukazao na to da je normalno funkcionisanje parlamentarizma jedan od pokazatelja njene uspešnosti. Dat je prikaz parlamentarnog i političkog života od početka 20. veka, uz osvrt na proklamovane ustave, političke partije, ulogu vladara, iza-zove i krize kroz koje je parlamentarizam prolazio, „korak unazad“ do koga je sa stano-višta parlamentarnog života došlo posle Drugog svetskog rata i promene do kojih je došlo 90-ih godina. Posmatrajući funkcionisanje parlamentarizma u srpskom društvu tokom 20. veka K. V. Nikiforov zaključuje da se, kada se sve uzme u obzir, ne može govoriti o progresu, već o regresu u njegovom razvoju, da je najveći deo veka prošao u diktaturama različitog stepena i ratovima kada nije moglo biti govora o parlamentarizmu, a da je „čak i u svojim najboljim godinama“ parlamentarni sistem funkcionisao kao neka vrsta „krnjeg parlamentarizma“.

U naredna tri teksta dat je pregled peri-oda od kraja Drugog svetskog rata zaključno sa prvom decenijom 21. veka. U prvom, i najopširnijem, *Jugoslovenski eksperiment* (47–92), prateći promene i prožimanje državnog uređenja, ekonomskog sistema i nacionalnog pitanja, prikazano je uspostavljanje socijalističke vlasti i „reprodukcija“ sovjetskog

modela, zaokret ka samoupravljanju, reforme 60-ih godina, „jugoslovenski zastoj“, period posle smrti J. B. Tita i početak raspada Jugoslavije. Što se tiče sintagme „jugoslovenski eksperiment“, autor kaže da se tako često u literaturi naziva „specifično iskustvo socijalističkog razvoja te zemlje u drugoj polovini 20. veka“, koje se „završilo potpunim krahom, dodatno pogoršanim krvavim građanskim međuetničkim ratom za 'jugoslovensko nasleđe'“. Istaknuto je da razlozi neuspeha „jugoslovenskog eksperimenta“ nisu bili samo neefikasna ekonomija i autoritarni politički sistem (koji su postojali u svim zemljama „realnog socijalizma“), nego i potpun neuspeh državne nacionalne politike. Na osnovu relevantne, u prvom redu, srpske, ruske i hrvatske historiografske, politološke i druge literature, kao i memoarskih izvora, obrađen je niz ključnih, često i kontroverznih, pitanja iz života socijalističke Jugoslavije. Problematika je dodatno približena čitaocu navođenjem ilustrativnih primera, podataka i poređenja, a nisu retke ni „polemike“ sa određenim stavovima i mišljenjima.

U sledećem tekstu *Tranzicioni proces u Srbiji* (93–112) obrađene su devedesete godine, zaključno sa 5. oktobrom 2000. Autor ističe da se često socijalistička Jugoslavija izdvaja od drugih evropskih socijalističkih zemalja kao nešto specifično i da se takvo viđenje proširuje i na „miloševićevsku srpsko-crnogorsku Jugoslaviju“ do promena 2000. godine, kada se ona vratila na, zajednički za sve, tranzicioni put. Ovakvo viđenje je, prema autorovom mišljenju, nepravilno jer je Jugoslavija imala svoje specifičnosti, ali je njen razvoj „u opštim crtama tekao sinhrono sa ostalim evropskim socijalističkim zemljama“. U Jugoslaviji „'plišane revolucije' u čistom obliku nije bilo, ali su ulogu takvih sudbonosnih događaja, koji su rešavali pitanje vlasti, odigrali prvi višepartijski izbori“. Polazeći od ovoga autor na više mesta pravi poređenja sa događajima i procesima u istočnoevropskim zemljama, kao i sa SSSR-om, Rusijom i republikama nastalim posle raspada SSSR-a. Period 90-ih je izložen u okviru posebnih podnaslova: *Srbija na početku jugoslovenske krize* (prvi višepartijski

izbori u Srbiji u decembru 1990, opozicija, ocene politike Slobodana Miloševića kao velikosrpske – sastavni deo antisrpske propagande), *Srbija pod režimom sankcija* (krajnje usporen i nedosledan proces tranzicije, različita karakterisanja Miloševićevog režima, uvođenje i pooštavanje sankcija, unutrašnje prilike u Srbiji, hiperinflacija, reforma Dragoslava Avramovića, koalicije vlasti i koalicije opozicije, odustajanje od podrške Srbima u BiH i Hrvatskoj, parlamentarni i lokalni izbori 1996, prilike na Kosovu i Metohiji, NATO agresija 1999), *Samoproglašene nepriznate države* (formiranje i različite „sudbine“ pet samoproglašanih država: Republika Srpska Krajina, Republika Srpska, Hrvatska republika Herceg-Bosna, Republika Zapadna Bosna, Kosovo), *Borba „mitologija“* (polemisanje sa pogledima i stereotipima Zapada prema događajima iz 90-ih: Jugoslavija kao „tamnica naroda“ u kojoj su Srbi ugnjetavali sve ostale i njena propast izazvana pojavom „zlog“ S. Miloševića koji je hteo da stvori „Veliku Srbiju“ putem etničkog čišćenja) i „*Mala oktobarska revolucija*“ (izmene Ustava u julu 2000, Demokratska opozicija Srbije, predsednički i parlamentarni izbori u SRJ, razmišljanja o „dvojnjoj prirodi“ 5. oktobra: kao poslednjoj od „plišanih revolucija“ koje su otpočele 1989. i kao prvoj „obojenoj“ revoluciji).

U poslednjem tekstu prvog dela knjige, *Srpska državnost na početku 21. veka* (113–128), autor ukazuje na to da se u navedenom periodu srpska državnost ispoljava u tri oblika: Republika Srbija, Republika Srpska i „u određenom stepenu“ Crna Gora. Posle kraćih uvodnih napomena pažnja je usmerena na Srbiju kao „jezgro“ srpske državnosti i zbog toga što se početak novog veka može posmatrati kao zasebna „etapa“ u njenom razvoju. Obradena je „dosovska etapa“, 2000–2003 (dolazak DOS-a na vlast, razmišljanja, sukobljavanja i razlike između Zorana Đinđića i Vojislava Koštunice, izručenje S. Miloševića Haškom tribunalu, odvajanje DSS-a od DOS-a, „zapadni savetnici“, formiranje Državne zajednice Srbije i Crne Gore, ubistvo Đinđića i uvođenje vanrednog stanja, pogoršanje ekonomske situacije, sve veća finansijska i politička zavi-

snost od Zapada...). Potom se autor bavi periodom koji je usledio, zaključno sa 2012. godinom (u osnovnim crtama prikazani su redovni i vanredni parlamentarni i predsednički izbori, formiranje i delatnost vlada, jačanje Srpske radikalne stranke, referendum o nezavisnosti u Crnoj Gori, donošenje novog ustava, raskol u Srpskoj radikalnoj stranci i formiranje Srpske napredne stranke, usvajanje Statuta Vojvodine, jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova...).

U drugom delu knjige, posvećenom balkanskim „sižeima“, u tri rada obrađene su etničke promene na Balkanu u 20. veku, dominacija velikih sila na Balkanu i „balkanska politika“ Rusije krajem 20. i početkom 21. veka. U prvom tekstu *Osobnosti etničkih promena na Balkanu u XX veku* (129–139) autor je posle uvodnih napomena o dva koncepta nacije (politički i etnički) ukazao da za razliku od Zapadne Evrope u Istočnoj Evropi dominira etnički princip, da su tu propali svi pokušaji formiranja građanske nacije (Jugoslavija, Čehoslovačka, SSSR) i da su se, naprotiv, tokom 20. veka izdvojile zasebne nacije, „etnosi“ (Makedonci, Bošnjaci, Crnogorci). Navodeći da su u 19. veku, u toku procesa sticanja nezavisnosti balkanskih država, vršena proterivanja drugih naroda, autor ističe da „u balkanskoj istoriji proterivanje suseda uopšte nije izuzetak“. Ukazano je i na značaj koji stalna umešanost velikih sila ima na zategnutost međuetničkih odnosa. Obradene su etničke promene na Balkanu tokom 20. veka – od balkanskih ratova, zamene stanovništva pograničnih krajeva posle balkanskih i Prvog svetskog rata (ugovori između Turske i Bugarske 1913, Grčke i Bugarske 1919, Grčke i Turske 1923), promene nastale u toku i neposredno posle Drugog svetskog rata (zločini u NDH, zločini Bugara, stradanja Jevreja, progon Nemaca, Mađara...), odnos prema muslimanima u Bugarskoj tokom 80-ih godina (prijudna promena imena 1984/85, preseljavanje u Tursku 1989).

Autor se osvrnuo i na izmenu etničke karte Jugoslavije tokom njenog „raspada i razbijanja“ (promena etničke strukture u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Kosovu i Metohiji, pitanje izbeglica u Srbiji...). Autor na-

pominje da su za etničke čistke prvenstveno okrivljeni Srbi, a da su oni stradali više od ostalih.

Drugi tekst *Procesi spoljne dominacije na Balkanu* (140–155) autor počinje osvrtom na nepoznavanje i nerazumevanje Balkana na Zapadu, kako kod „običnih ljudi“, tako i kod specijalista i onih koji su bili angažovani pri rešavanju kriznih situacija 90-ih godina. Bitnu ulogu u svemu tome imao je „medijski rat“ čija žrtva su bili pre svega Srbi. Neobjektivno izveštavanje dopisnika zapadnih medija i delatnost marketinških agencija rezultiralo je da se na Srbe tokom 90-ih gledalo maltene kao na reinkarnaciju, drugo pojavljivanje nacista u Evropi, dok je Slobodan Milošević poređen sa Hitlerom. Pri razmišljanju o uzrocima „jugoslovenske krize“ autor ističe da bi trebalo poći od činjenice da je Balkan uvek bio pre svega objekat, a ne subjekat međunarodnih odnosa. Prateći uticaje spoljnih faktora od poslednje trećine 18. veka kada se Balkan u sklopu Istočnog pitanja prvi put pojavljuje „na savremenoj međunarodnoj areni“, autor se posebno zadržava na procesu „fašizacije“ balkanskih država 40-ih, „sovjetizaciji“ koja joj je usledila i naposljetku „natoizaciji“ Balkana. Svi ovi procesi spoljne dominacije su bili praćeni sličnom retorikom – o izgradnji novog (svetskog) poretka, čuvanju mira i stabilnosti na jugoistoku Evrope, učvršćivanju demokratskih vrednosti i slično. Autor primećuje i da je najjači otpor trima pomenutim procesima pružala Jugoslavija, „pre svega njeno srpsko stanovništvo“. Razjašnjenje ovog fenomena zahteva posebno istraživanje, ali K. V. Nikiforov deo odgovora vidi u tome što su Srbi od početka 19. veka zauzimali centralno mesto na Balkanu, bili „Pijemont Južnih Slovena“ i, ono što se više puta ponavlja u knjizi, što su Srbi „mali narod sa mentalitetom velikog“. U nastavku teksta autor piše o poziciji Rusije na Balkanu, razlikama u reakcijama državnog vrha Ruske Federacije i javnog mnjenja tokom događaja 90-ih, povezanosti procesa „natoizacije“ Balkana sa formiranjem novog („natocentričkog“) sistema evropske bezbednosti, značaju geopolitike posle kraja Hladnog rata, promeni modela sistema međunarodne

bezbednosti i ulozi Balkana u ranijim promenama, albanskoj ekspanziji, značaju očuvanja nacionalnog identiteta i drugo. Imajući u vidu da je Balkan skoro uvek bio mesto sudara interesa velikih sila i da su mešanja spolja imala negativne posledice, autor smatra da bi bilo nepravedno govoriti samo o „urođenoj agresivnosti Balkanaca“ i „stalnoj nestabilnosti Balkana“.

U tekstu *Balkanska politika Rusije krajem 20. i početkom 21. veka* (156–166) K. V. Nikiforov se na početku osvrnuo na spoljnu politiku Rusije u prvoj polovini 90-ih (slabljenje pozicije Rusije na međunarodnoj areni posle raspada SSSR-a; odricanje od komunističke ideologije – umesto „dezideologizacije“ zamena jedne ideologije drugom; ideološki i ekonomski motivi za pridruživanje antisrpskim sankcijama – zanemarivanje složenih geopolitičkih procesa i nacionalnih interesa Rusije; „naivna vera u altruizam zapadnih demokratija“ – „medeni mesec“ u odnosima Rusije i Zapada 1991–1993; odluka o širenju NATO-a na Istok 1993; monopol Ministarstva spoljnih poslova pri donošenju rešenja...). Dalje je ukazano na nerazumevanje „jugoslovenske krize“ i neodgovarajuću politiku Rusije, pomoćnu ulogu koju je Rusija imala pri vršenju pritiska na Srbe, određene (više spoljne, nego suštinske) korekcije u spoljnoj politici Rusije 1994. i posle smene na vrhu Ministarstva spoljnih poslova 1996, odnos Rusije prema krizi na Kosovu i Metohiji, suštinske promene u spoljnoj politici Rusije za vreme Vladimira Putina. Na kraju teksta autor ističe da su danas na Balkanu nerešena tri nacionalna pitanja – srpsko, makedonsko i albansko, kao i da je naivno očekivati da će se članstvom u Evropskoj uniji i NATO-u ona sama od sebe razrešiti. Takođe, istaknuto je da je Balkan za Rusiju strateški važan region i da je Rusija posebnim vezama tradicionalno povezana sa pravoslavnim balkanskim Slovenima.

U zaključnim razmatranjima (167–172) K. V. Nikiforov se osvrnuo na interesovanje koji u Rusiji postoji za Srbiju i Srbe, visoka očekivanja koja Srbi imaju od Rusa, iskreno rusofilstvo srpskog naroda, prozapadnu orijentaciju dela političke i intelektualne elite, značaj i posledice 1878. i 1948. na predstave

kod Srba o Rusima, prisustvo Rusije i Rusa u svakodnevnom životu Srba, kao i na neke od sličnosti između Srba i Rusa. Takođe, govoreno je o Srbima kao „malom narodu, sa mentalitetom velikoga“, što je po mišljenju autora odlika koja je nekad Srbima donosila velike pobjede, a nekada onemogućavala pravilnu procenu sopstvene snage i čekanje pogodnijeg trenutka za realizaciju planova.

Oslanjajući se na širok krug relevantne literature (istoriografske, politološke, sociološke, etnološke, memoarske...) autor je pružio originalno viđenje i pogled na istoriju srpske državnosti u 20. veku. Često je sučeljavane različite stavove i polemika sa određenim stavovima i mišljenjima. Posmatranje događaja i procesa u okviru šireg konteksta, stalna poređenja i težnja ka pravilnijem paralela sa susednim državama, drugim istočnoevropskim zemljama, postsovjetskim republikama ili primerima iz ruske/sovjetske istorije su još jedna od odlika autorovog stila. Uočljiva je težnja ka uopštavanju, izvlačenju „zajedničkog“ u određenim pojavama, traženju odstupanja i nijansiranom posmatranju. Za razliku od nekih stranih istoričara autor, da pomenemo samo neke od stvari, ne govori o Jugoslaviji kao „tamnici naroda“ u kojoj su Srbi ugnjetavali ostale, uviđa propagandne zloupotrebe termina „Velika Srbija“ u toku 90-ih, bombardovanje Srbije 1999. naziva „NATO agresijom“, a ne koristi recimo termin „(humanitarna) intervencija“. Autor ne beži od razmatranja procesa koji još uvek traju, događaja u odnosu na koje ne postoji uobičajena „istorijska distanca“ i dovodi svoje izlaganje do sadašnjeg trenutka (odnosno vremena objavljivanja – 2012), što knjigu čini dodatno aktuelnom. K. V. Nikiforov je kritičan i prema pojedinim aspektima politike Rusije, tako, na primer, on govori o „infantilizmu ruske spoljne politike“ 90-ih (160), ili se kritički odnosi prema zvaničnom objašnjenju o povlačenju ruskih trupa sa Kosova i Metohije, naročito imajući u vidu događaje iz marta 2004. godine (164). Stil kojim je knjiga napisana je lako čitljiv, a tekst je bogat nizom ilustrativnih i interesantnih zapažanja, što knjigu čini pristupačnom širem krugu čitalaca.

Momir Ninković

Momčilo Pavlović, VIDOVDANSKI ATENTAT U SARAJEVU 1914. GODINE, SEĆANJA, Institut za savremenu istoriju, Vojni arhiv, Društvo istoričara Srbije, VAF group, Beograd 2015, 200

Prošle godine, na stogodišnjicu izbijanja Prvog svetskog rata, ponovo je obnovljena dilema ko je kriv za početak do tada najvećeg rata u svetskoj istoriji. Novi rat iz 1990-ih koji se odigrao na teritoriji Bosne, sa Srbima kao jednim od glavnih aktera, učinio je da stare propagandne naslage ponovo budu usmerene na nova čitanja istorijskih događaja sa početka 20. veka. Ponovo je aktuelizovana stara školska dilema: šta je povod, a šta je uzrok Velikog rata? Da li je atentat koji je izvršio Gavrilo Princip imao veću težinu od svih drugih nesporazuma u Evropi, posle kojeg se zavrtilo kolo Velikog rata?

U analizama i komentarima početka Svetskog rata u proteklih sto godina gotovo da je postignut konsenzus o tome da je ubistvo Franca Ferdinanda imalo direktnu vezu sa izbijanjem rata. Svih 100 godina, međutim, raspravlja se o tome ko je odgovoran za to ubistvo i za potonji rat – do tada neviđenih razmera. Da li je Srbija bila nevinna žrtva austrougarske agresije? Ili je planirala, ili bar znala da će u Sarajevu biti izvršen atentat? Za vreme postojanja obe Jugoslavije, njeni naučnici su negirali nemačke i austrijske tvrdnje da je Srbija odgovorna za atentat i rat koji je usledio. Raspad Jugoslavije i novi rat tokom 1990-ih polarizovao je viđenja. U javnosti bivših jugoslovenskih republika i govoru njihovih predstavnika obnovljene su stare propagandne dileme i optužbe na račun Srbije.

Šta je na srpskoj istoriografiji da čini? Jedino što može: da novim zanatskim domecima objašnjava ovaj događaj i njegovu kompleksnost. Ali i na način koji je prikladan savremenom čitaocu, koji nema mnogo vremena i navike da sedi satima i analizira komplikovane istorijske činjenice. Na ovaj način je postupio i dr Momčilo Pavlović, ponudivši srpskoj javnosti novo delo na ovu temu.

Knjiga *Vidovdanski atentat u Sarajevu 1914. godine* daje upečatljivu vizuelnu sliku